

Ivan Zyazyun

The crisis of values - a catastrophe of society and the state

Summary. Values associated with socio-cultural component as quanta of the common cultural space. They are a structural invariant of different cultures, which determines not only the semantic specificity of a particular culture, but also the arsenal of effective adaptation of state-public policies. The historical development of society is impossible without the continuous transformation of values, their organizational, structural and system-creative role in the life of peoples, nations, civilizations.

Key words: value, value space, the transformation of values, cultural space, society, state.

УДК: 374.013.83

**Лариса Лук'янова,
м. Київ**

ДОРΟΣЛІСТЬ ЯК БАЗОВА КАТЕГОРІЯ АНДРАГОГІКИ

Розвиток неперервної освіти, прагнення реалізувати її досягнення на практиці загострили в суспільстві проблему освіти взагалі й освіти дорослих зокрема. Відбулася радикальна зміна поглядів на цей освітній напрям та його роль як елемента соціального, культурного й економічного розвитку. Інноваційні процеси, що відбуваються нині в усіх сферах суспільства (духовній, соціально-політичній, економічній тощо), визначили необхідність переосмислення як соціально-культурної, так і ціннісної значущості освіти дорослих, оскільки в сучасних умовах основне її покликання можна сформулювати як прагнення допомогти людині вийти з предметного оточення в простір життєвих смислів і цінностей, в світ людської духовності. Освіта дорослих може слугувати одним із засобів подолання соціальних та освітніх проблем, підґрунтям соціального та економічного прогресу.

Соціально-економічну детермінованість розвитку освіти дорослих можна розкрити шляхом аналізу змін у сучасному суспільстві, усвідомлюючи як важливий чинник, складову та

рушійну силу, що забезпечує ефективність його розвитку. Нині освіту дорослих розглядають як магістральний шлях подолання кризи освітньої системи, формування системи освіти, адекватної сучасним вимогам часу. Водночас теоретичне осмислення проблеми освіти дорослих вимагає конкретизації її базових категорій. Оскільки це широкі, міжгалузеві поняття, які розкривають процесуальні, ціннісні, результативні аспекти функціонування соціальних інститутів суспільства, мають складні, багатofакторні зв'язки з іншими соціокультурними явищами, зазвичай виникають різноманітні й достатньо суперечливі трактування цих понять.

На думку М. Громкової, така невизначеність вимагає подальшого аналізу й осмислення. Вчена пропонує за основу аналізу взяти очевидну тезу про те, що дорослий є суб'єктом взаємодії з навколишнім світом як природа („біо”), суспільство („соціо”) і духовний простір („дух”) [3, с. 46], важливі на його життєвому шляху.

Спробуємо проаналізувати дефініцію „дорослість” як базову категорію андрагогіки. Оскільки андрагогіка – прикладна наука, отже аналіз категорії „дорослість” має не лише теоретичне, але й практичне значення.

Існує достатньо велика кількість визначень дорослості, в основі яких містяться соціальні, психологічні, педагогічні й філософські чинники. Зазначимо, що в філософському сенсі ця категорія досліджена недостатньо. Проте, саме філософський контекст „дорослості” дозволяє дослідити життєвий простір дорослої людини як універсальний феномен культури, що може виявлятися й зреалізуватися в різних способах буття, наприклад, у праці або освіті, й саме філософські засади дають змогу розкрити діалектику освітньої системи дорослих, визначити її суперечності, виявити взаємозв'язок кількісних та якісних змін, дослідити стадії розвитку, проаналізувати набуте на попередніх етапах.

Філософсько-методологічна реконструкція онтологічних підстав дорослості на основі аналізу різних філософських текстів дозволила сформулювати основні ідеї в усвідомленні дорослості в класичній філософській традиції [6, с. 5]:

- дорослість можна розуміти як особливу духовну або соціальну сутність людини (Платон, К. Маркс);
- дорослість, як така, володіє характеристиками Абсолюту, їй притаманні межі досконалості, універсальна

причетність до вічного, це вершина людського буття (І. Кант, Г. Гегель і ін.);

- дорослість може бути усвідомлена як універсальне, тілесно чуттєве людське ставлення, здійснюване в чадородії (Л. Фейербах).

Отже, філософське осмислення дорослої людини – це розуміння сутності дорослості, її опис, експлікація з культурного контексту певної історичної епохи.

Теоретичний аналіз дорослості дозволяє виділити тенденції, що розкривають її як тотожну сутності людини, а відтак дозволяють їй виступати суб'єктом процесу спадкоємності у зміні поколінь (Л. Виготський, І. Кон, П. Сорокин) або найважливішим соціальним чинником, що забезпечує стабільність суспільства (М. Вебер, Б. Ананьев, Л. Коган), оскільки саме дорослій людині притаманні особливі психофізіологічні властивості (А. Бандура, А. Реан, Х. Ремшмідт).

Зазвичай дорослість характеризують з соціальної і юридичної позицій: як можливість дотримувати норми й правила соціального життя, обіймати певні статусні посади, демонструвати рівень своїх соціальних досягнень (освіта, професія, участь в соціальних інституціях тощо), нести відповідальність за власні рішення і вчинки. Дорослість також є категорією психологічною, оскільки ураховує власне ставлення людини до віку, усвідомлення власної приналежності до певної вікової категорії.

Поширеним визначенням дорослості, яке містить соціальний контекст, є визначення, сформульоване на генеральній сесії ЮНЕСКО в Найробі в 1976 р. Зокрема, дорослою є кожна людина, визнана такою у суспільстві, до якого вона належить. Хоча таке тлумачення, на нашу думку, по суті нічого не визначає, в певному сенсі є тавтологічним і лише вказує на суб'єкт визначення – суспільство. З позиції фізіологів дорослість означає оптимальне функціонування усіх систем організму, оскільки зовні у дорослої людини досягається оптимум, змінюється функціонування кістковою, м'язової, нервової та інших систем.

На думку американського вченого М. Ноулза, засновника андрагогіки, дорослою вважається людина, якщо вона почуває себе відповідальною за своє життя, поводить себе як доросла, тобто грає дорослі ролі – працівника, чоловіка або дружини, батька, відповідального громадянина, солдата тощо (соціологічний контекст), та людину з самосвідомістю є дорослого [11, с. 24].

Отже, доросла людина – це особа, яка досягла певного віку й за гіпотетичним припущенням їй притаманна фізіологічна, ментальна зрілість. Доросла особистість має певні знання й уміння, що дозволяють їй приймати рішення. Наголосимо, зазвичай дорослість пов'язують не стільки з віком людини, скільки з соціально-психологічними факторами, які усвідомлюються самою людиною й визнаються суспільством.

За В. Далем [4, с. 200] термін *дорослий* характеризує „людину, яка досягла повного тілесного розвитку і росту, увійшла в усі роки, змужніла, зріла, повнолітня”. „Доросла людина, – пише російський психолог І. Ільїн, – знаходить своє життєве покликання та займає своє місце в світі. У неї попереду дорогоцінні й радісні відкриття. Вона пізнає світ з усіма його труднощами, серйозно й відповідально; вона стверджує свою духовну самостійність” [7]. З позиції російського вченого С. Змейова, доросла людина – це „особа, якій притаманні фізіологічна, психологічна, соціальна зрілість, економічна незалежність, життєвий досвід і рівень свідомості, які є достатніми для відповідальної і самокерованої поведінки” [5, с. 81].

У порівнянні із підлітками дорослі мають більші права й більшу відповідальність. Як правило, вони здатні самі себе забезпечувати. Входження у дорослий вік, залежить від місцевого законодавства. Супроводжується наданням таких прав як водіння автомобіля, споживання алкоголю, самостійний виїзд закордон, участь у політичному житті [2].

На нашу думку, цікавими є висновки французьких психологів, отримані за результатами аналізу термінів, якими люди описували свій перехід від юності до дорослості, що дозволило виявити дві групи позицій. Так, для одних дорослість означала розширення власного „Я”, збагачення сфери діяльності, підвищення рівня самоконтролю й відповідальності, тобто можливість самореалізації. Інші, навпаки, підкреслювали примусову пристосовуваність до обставин, втрату попередньої розкутості, свободи у висловлюванні почуттів тощо. Дорослість для них – не набуття, а втрата. У першому випадку ми бачимо активне, творче „Я”, втілене у своїх діяннях, у відношеннях з іншими людьми, а в другому – пасивне „Я”, як усвідомлена залежність зовнішніх сил і обставин. Таке самоусвідомлення – результат не тільки вікового чинника, скільки особистісного. У такому контексті суголосною можна вважати думку А. Джарвіса,

який визначає дорослу людину за трьома критеріями: біологічного віку, визначенням віку дорослої людини згідно з чинним законодавством, власним відчуттям дорослості, манерою поведінки; місцем у соціумі [10].

Отже дорослість можна визначити як період поступального розвитку людини, який є найбільш сприятливим для досягнення зрілості особистості. Таке визначення ґрунтується на смисловій диференціації понять „дорослість” і „зрілість”, що вказує на відмінність дефініцій, хоча, зазвичай, у психологічній літературі ці терміни використовуються як синоніми. Водночас дорослість не завжди передбачає початок зрілості, й навпаки, людині, яка ще не досягла періоду дорослості може бути притаманне зріле ставлення до життя. Однак, враховуючи гетерохронність зрілості, така заміна термінів сприятиме уникненню певних труднощів, пов'язаних з тим, що іноді за часом фізична зрілість людини не співпадає з її зрілістю громадянською. Таким чином дослідження проблеми дорослої людини, як правило, трансформуються у дослідження зрілої особистості.

За часом період дорослості є значним відрізком життя людини, що спонукало до численних наукових розвідок даного періоду. Дорослість є предметом дослідження спеціальної галузі вікової психології – акмеології, яка має декілька поглядів на даний період, у тому числі й на дорослість, як вікове поняття, не пов'язане з поняттям „зрілість”.

Зрозуміло, категорія дорослості передбачає зростання людини, оскільки дорослими не народжуються. Отже, за критерієм часу можна розділити тенденцію зростання дихотомічно: доросла людина – недоросла людина. Так, Б. Ананьєв вважає дорослими людей, вік яких знаходиться в проміжку від 21 до 65 років, Ю. Кулюткин – від 16 до 70, а О. Степанова – від 18 до 40 років. Як бачимо, існують суттєві розбіжності в поглядах на встановлення меж дорослості. На думку А. Реан, дана ситуація обумовлена суб'єктивним самовідчуттям і об'єктивними показниками розквіту сил людини, які визначаються не стільки хронологічним віком, скільки різними чинниками: соціоекономічним статусом, освітнім рівнем, специфікою професійної діяльності тощо [9].

Межі періодів дорослості також не мають чітко обкреслених рамок. Так, у сучасній психології розвитку особистості дедалі більше вкорінюється точка зору Р. Крайг про

те, що точно вказати такі межі достатньо складно, оскільки головною особливістю дорослості постає його мінімальна залежність від хронологічного віку. Натомість на зміни мислення, поведінки й саму дорослу особистість набагато більше впливають обставини життя людини – його цілі, установки, досвід, професійна діяльність [8]. Наприклад, період ранньої дорослості це: 21-25 років (Bromley D., 1966); 17-25 років (Birren, 1964); від 20 до 25 років (Erikson E., 1963); від 20 до 40 років (Kraig G., 2006). Тоді як увесь період дорослості доцільно поділити на ряд етапів. Г. Крайг виокремлює три стадії дорослості: рання дорослість – 20-40 років, середня дорослість – 40-60 років і пізня дорослість від 60 років і далі.

У сучасному суспільстві прийнято період життя людини поділяти на три періоди: недорослість, дорослість, похилий вік (рис. 1).

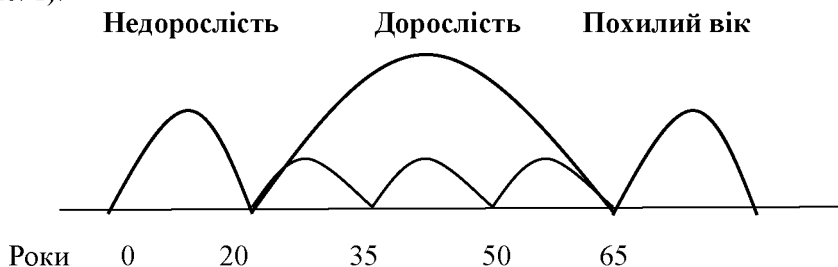

Рис. 1. Вікові періоди життя людини

Отже хронологія показує, що до категорії недорослих людей потрапляють і діти, і люди похилого віку, тобто ті, хто знаходяться на початку й в кінці життєвого шляху. Таким чином, маємо циклічний підхід до аналізу людського життя та її вікового становлення, де дорослість посідає центральне положення.

Проте, враховуючи факт гетерохронності (різночасності), гетеротопності (різномісцевості) і гетеромірності (різномірності) розвитку людини як на індивідуальному, так і на міжособистісному рівні, для людей не лише різних поколінь, але й тих, які належать до одного покоління, функціональний вік визначити вельми складно [8]. Вчені роблять висновок, що за відсутності вікових маркерів необхідно звернутися до поняття вікового годинника й соціальних норм. Віковий годинник виконує функцію внутрішньої тимчасової діаграми, свого роду розкладу

життя. Звіряючись з ними, ми визначаємо, наскільки повільно або ж швидко ми просуваємося вперед відносно соціальних подій. Проте й віковий годинник людини теж рухливий. Можна повернутися до навчання в 35, 40 і більше років, а одружуватися й розлучатися впродовж всього життя.

Таким чином, сам по собі хронологічний показник віку, не в змозі висвітлити істотні особливості контингенту дорослих, відтак дорослість – це не стільки вік, скільки соціальний статус. Отже, стан дорослості характеризується комплексом біологічних і соціальних показників:

- ✓ хронологічний вік, що настає за дитинством і юністю;
- ✓ психофізіологічна зрілість;
- ✓ соціальна зрілість;
- ✓ повна громадянська дієздатність;
- ✓ економічна самостійність;
- ✓ залучення до сфери професійної (оплачуваної) праці.

Окреслені чинники дають підстави визначити дорослу людину як особу соціально сформовану, здатну до самостійного й відповідального ухвалення рішень, а також суб'єкта суспільно-трудової діяльності з самостійним життям (професійним, суспільним, особистим).

Дорослість характеризується психологами як роки „пік”, як оптимум для професійних й інтелектуальних досягнень, як період інтеграції різноманітних зв'язків і стосунків з іншими людьми, накопичення матеріальних засобів, лідерство в різних видах діяльності, старшинство за віком серед своїх співробітників. Перед дорослою людиною завжди стоїть мета - професійне зростання й досягнення поставленої життєвої мети.

На стадії дорослості розвиток людини залежить від низки чинників: ступеня й продуктивності його соціальної активності, досягнутого соціального статусу, особливостей перебігу минулих стабільних і критичних періодів. Дорослій людині притаманні виважені оцінки власних можливостей. Цей вік людина переживає як апогей свого життя, оскільки саме на цей період перепадає усталеність цілісної самооцінки особистості, яка відображає результати життєвого шляху як цілого, життя як задачі, яку потрібно розв'язати. Під впливом цілей і умов виконуваної роботи формується професійний тип особистості з притаманними способами діяльності, спілкування, поведінки, установками й інтересами. Одним із провідних сенсibiliзуючих чинників

дорослої людини є її трудова діяльність, а також практичний і життєвий досвід. Так, Б. Ананьєв висвітлюючи умови сенсібілізації функцій, підкреслює роль інструментально-технічного оснащення діяльності і комунікацій [1]. У процесі трудової діяльності в зрілі роки досягнення вищих рівнів функціонального розвитку стає можливим лише через визначення психічних функцій в умовах оптимального навантаження, посиленої мотивації, операційних перетворень. Одночасно рівень функцій, які не мають відповідних умов у молоді роки, поступово знижується.

За Маслоу, по мірі того, як людина задовольняє свої основні фізіологічні потреби – в їжі, безпеці, турботі тощо їх місця посідають більш складні потреби – в повазі, визнанні, найвищою сходиною цієї піраміди є потреба в самоактуалізації, тобто прагнення виявляти свою загальнолюдську і особистісну сутність. Відтак біологічний вік це необхідна, проте не основна умова становлення дорослої людини як активного суб'єкту, тоді як провідним критерієм дорослості можна вважати соціально-психологічну зрілість, яка характеризується здатністю людини до самостійного прийняття життєво важливих рішень на основі особистих сенсів та вибору шляхів їх втілення у життя.

Узагальнення філософської, психологічної літератури з проблеми дорослості дає підстави для висновків про те, що усвідомлення дорослості відбувається у двох напрямках: 1) обґрунтування дорослості як результат сприйняття іншою людиною у контексті комунікації. Тобто у феноменологічному сенсі дорослий тоді стає дорослим, коли його інші сприймають як дорослу людину; 2) обґрунтування дорослості як результат самосприйняття дорослості особистістю – „почуття дорослості”.

Отже дорослою можна вважати людину, яка досягла фізіологічної, психологічної і соціальної зрілості, набула певного життєвого досвіду, має зрілий, рівень самосвідомості, що постійно зростає, виконує ролі, традиційно закріплені за дорослими людьми, здатна взяти повну відповідальність за своє життя (соціальне, моральне), поведінку, надає виважені оцінки власних можливостей та вчинків, їй притаманне усвідомлення власної дорослості. Тоді дорослість можна розуміти не тільки як певний період життя людини, а, передусім, особливий стан, сутнісними характеристиками якого є усвідомленість та відповідальність за свої дії.

Література

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания психологии / Б.Г. Ананьев. – СПб. : Питер, 2001. – 288 с.
2. Взрослость // Википедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: 09.06.2009: <<http://ru.wikipedia.org/wiki/>>. – Загл. з экрану. – Мова рос.
3. Громкова М.Т. Андрагогика: теория и практика образования взрослых: учеб. пособие для системы доп. проф. образования / М.Т. Громкова. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 495 с.
4. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. / В.И. Даль. – М. : Русский язык, 1978. – Т.1. А-З. – 699 с.
5. Змеёв С.И. Андрагика: основы теории. История и технологии обучения взрослых / С.И. Змеёв. – М. : ПЕР СЭ, 2007. – 272 с.
6. Игнатова Н.Ю. Бытие взрослого в мире: философский анализ: автореф. дисс. ... д. филос. н.: 09.00.13 / Н.Ю. Игнатова. – Екатеринбург, 2005. – 45 с.
7. Ильин И.А. Поющее сердце. Книга тихих созерцаний: в 10 т. / И.А. Ильин. – М. : Русская книга, 1994. – Т. 3. – 358 с.
8. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг. – СПб.: Питер, 2008. – 992 с.
9. Реан А.А., Коломинский Я.Л. Социальная педагогическая психология / А.А. Реан, Я.Л. Коломинский. – СПб. : Питер, 2007. – 480 с.
10. Jarvis P. International Dictionary of Adult and Continuing Education / Peter Jarvis; 2 ed. – London : Taylor & Francis, 2007. – 202 p.
11. Knowles M.S. The modern practice of adult education: andragogy versus pedagogy / Malcolm Shepherd. Knowles. – New York : Association Press., 1970. – 384 p.

Лариса Лукьянова

Взрослость как базовая категория андрагогики

Аннотация. В статье проанализированы определения и подходы к категории „взрослость”, автор рассматривает философское, психологическое и социальное толкования дефиниции „взрослый”; приводит составляющие состояния взрослости; характеризует факторы, которые влияют на развитие взрослого человека.

Ключевые слова: взрослый, взрослость, андрагогика, возрастные периоды, зрелость.

Larisa Lukyanova

Adulthood as base category of andragogics

Summary. In article definitions and approaches to a category „adulthood” are analysed, the author considers philosophical, psychological and social interpretation of a definition „adult”; results making conditions of adulthood; characterises factors which influence the development of the adult person.

Key words: adult, adulthood, andragogics, age periods, maturity.

УДК 374.7-477.8

**Любов Бондарева,
м. Київ**

ОСОБЛИВОСТІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ ДОРΟΣЛИХ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Постановка проблеми. Сучасний період життя нашого суспільства, що характеризується кардинальними соціально-економічними змінами та політичними перетвореннями робить особливо актуальними питання освіти дорослих як складову частину, що пов'язана з розвитком професіоналізму особистості. Тому одним із важливих наукових підходів в педагогіці є виявлення механізму досягнення людиною вершин у самоактуалізації та у самовдосконаленні на етапі особистісної зрілості. Особлива увага в цьому науковому напрямі приділяється питанню розвитку та вдосконалення підприємницького становлення особистості дорослих в умовах ринкової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури доводить, що проблемі професійної підготовки майбутніх спеціалістів з економіки у вищих навчальних закладах приділяється належна увага. В переважній більшості робіт розглядаються лише педагогічні умови економічної освіти молоді і практично не приділена увага підприємницькій підготовці дорослих у вищих навчальних закладах України.